

УДК 377.8:371.134:37.026

*Григорій Васянович,
Василь Онищенко*

ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙ ТИПУ “ЛЮДИНА – ЛЮДИНА”

Сучасна система освіти, педагогічна навчально-виховна практика істотно розширили як професійно зорієнтований, так і культурно-інформаційний простори. Ці простори (тобто різноманітні професійні сфери і полікультурний інформаційний потенціал сучасного суспільства) можуть бути сприятливими для творчої самоактуалізації та самореалізації особистості. Сумісні творчі пошуки педагогів, учителів, викладачів і студентів спрямовані на реалізацію професійних, культурно-духовних, культурно-освітніх ідеалів та на вироблення нових форм їх реалізації. Учні та студенти мають переконатися в тому, що професійна діяльність, а також духовне життя-пізнання, високе етико-естетичне збагачення особистості стають джерелом усіх інших організуючих і конституюючих сил і можливостей. При цьому відкриваються життєтворчі перспективи, узгоджені з кращими гуманістичними традиціями (як національними, так і загальнолюдськими). У ноологічному аспекті необхідна реалізація в особистісному житті-пізнанні боголюдських вартостей, зокрема спорідненої професійно-практичної діяльності та збагачення своєї особистісної духовної культури, спрямованої до божественної Істини-Блага-Краси.

Сучасна освіта здійснюється в умовах становлення постнекласичної науки, а ми є свідками змін основ філософської методології в осмисленні науково-технічного прогресу, принципів природо-, людино- і богопізнання. У контексті сучасного постіндустріального розвитку культури і цивілізації відбуваються реальні зміни у статусі наукового, філософського та релігійного знання і пізнання. Змінюються філософсько-педагогічні, психолого-педагогічні і соціально-педагогічні підходи до трансформації та презентації існуючого знання для навча-

льно-виховної практики. Змінюються гуманістичні оцінки раціоналізованого й алгоритмізованого знання. Звертається серйозна увага на морально-духовні та духовно-естетичні виміри знання і пізнання.

У вихованні-освіті-навчанні здійснюється найбільш повний розвиток усіх тілесних, душевних і духовних сил, здібностей людини, зокрема формування професійно важливих якостей фахівця.

Визначення і належне ноологічне та психолого-педагогічне трактування професійних якостей є необхідним для подальшого розвитку професійної педагогіки та практики навчально-виховного процесу, зокрема в системі ПТНЗ. Професійні якості – це окремі життєво важливі характеристики творчої особистості, які мають відповідати вимогам певної професії та сприяти її успішному оволодінню.

Аналіз спектру професійних якостей сучасних фахівців поданий нами у попередніх публікаціях [5], де також була запропонована їх класифікація. В іншій нашій статті [4] з'ясована сутність сучасних дидактичних засад професійної освіти, також окреслено зміст навчально-виховних принципів формування професійних якостей кваліфікованих робітників в умовах ПТНЗ у контексті фундаментальних педагогічних теорій. А тому ця стаття є органічним продовженням попередніх публікацій [4–5] у контексті тематизації та концептуалізації проблематики з'ясування сутності професійних якостей кваліфікованих фахівців і можливостей формування згаданих якостей в умовах ПТНЗ.

Детальний опис визначень (різними авторами) професійно значущих якостей фахівців подає О. Силкін [24]. Ґрунтуючись на поданих визначеннях, він зазначає: “Згідно наших переконань, професійно значущі якості – це сукупність соціально і біологічно зумовлених компонентів особистості, які дозволяють успішно виконувати певний вид трудової діяльності. Але це визначення не може у повному обсязі висвітлити значення цього терміна, адже при його формулюванні важливо враховувати не просто суму якостей, а їх певну послідовність, складову та різноманітні поєднання, в яких можливий нерівномірний розвиток окремих компонентів і їх прояв у конкретній професійній діяльності. Професійно значущі якості є однією з можливих передумов професійної придатності, що характеризує певні здібності та складає їх структуру; вони є передумовою професійної діяльності, а з іншого боку, професійно значущі якості самі вдосконалюються, шліфуються в ході діяльності” [24].

Наведені визначення відображають ті чи інші аспекти змісту й обсягу цього ключового поняття і в цьому сенсі всі вони є відносно правильними, забезпечуючи таким чином можливість використання того чи іншого

визначення в науково-педагогічному дискурсі. Оскільки ми з'ясовуємо проблематику формування професійних якостей фахівців сфери типу “людина – людина”, то випишемо перелік цих якостей, поданий О. Силкіним: “Для професій типу “людина – людина” визначені такі професійно значущі якості: доброзичливість, такт; товариськість; емоційна стійкість; самовладання, витримка; чуйність, співпереживання (емпатія); самостійність; домінантність; організаторські здібності; соціальний інтелект; чистота, чіткість, виразність мови; експресія особи і поведінки; наполегливість” [24].

Метою цієї статті є з'ясування як сутності сучасних дидактичних засад професійної освіти, так і навчально-виховних принципів професіоналізації молоді. На нашу думку, дослідження проблем формування професійних якостей фахівців необхідно здійснювати для конкретних сфер професійної діяльності. Для кожної з таких сфер притаманна своя специфічна система професійно важливих якостей фахівця, які слід належно описувати, конкретизуючи дидактичні принципи їх формування в умовах навчально-освітнього закладу, зокрема ПТНЗ.

Становлення фахівця розпочинається у професійному навчальному закладі та супроводжується формуванням його професійно важливих якостей. “Під професійним становленням фахівця розуміють процес прогресивної зміни його особистості внаслідок соціальних впливів професійної діяльності та власної активності, спрямованої на самовдосконалення і самоздійснення. Становлення обов'язково передбачає потребу в розвитку і саморозвитку, можливість і реальність її задоволення, а також потребу в професійному самозбереженні. Професійне становлення – це формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих і професійно важливих якостей і їх інтеграції” [1].

Описувана нами проблематика ретельно досліджується педагогами [3; 8 – 13], психологами [1; 2], соціологами [16] та ін. І. Болотнікова зазначає: “Важливого значення у професії типу “людина – людина” набуває рівень розвитку уяви. Найбільш значущими виступають такі функції уяви: творча спрямованість діяльності та прогнозування і передбачення її результатів. Творчий рівень мислення, притаманний вищому, творчому, рівню професіоналізму, неможливий без розвиненої уяви. Уява нерозривно пов'язана з мисленням, зумовлює його креативність, новизну й оригінальність. Без розвиненої уяви взагалі було б неможливе виникнення чогось нового в будь-якій галузі людських знань і професійній діяльності. Фахівець не міг би ефективно спланувати методи і засоби власної роботи, якби не міг чітко уявляти та ставити собі на меті конкретні результати цієї роботи” [1].

Більш загальний контекст тематизації та концептуалізації процитованих психологічних особливостей професіоналізації адекватно виражається ідеями і принципами ноологічної дидактики [4].

Психологія вивчає, передусім, людину такою, якою вона є, а педагогіка, зокрема педагогічна антропологія та інші фундаментальні педагогічні теорії (ФПТ), вивчають проблеми становлення і розвитку людини у навчально-виховному процесі. Психологія цікава для педагогіки як наука про розуміння людських здатностей, здібностей і можливостей не самих по собі, а саме в аспекті виховання-освіти-навчання. Наприклад, педагогічна антропологія ставить своїм завданням дослідження не кількісних фактологічних чинників, а якісних інтегративних імперативів, що стосуються розуміння людини як суб'єкта навчально-виховного впливу і діяння. А тому педагогічна антропологія тематизує психологічні, етичні, естетичні, герменевтичні й інші дослідження людини у ракурсі її виховання-освіти-навчання та розвитку навчально-виховного процесу в аспекті його сутності-явища-форми.

Одна з тенденцій у царині виховання-освіти-навчання – поява та експериментальне випробування нових дисциплін у програмах як загальноосвітньої, так і професійної школи. Знання, концепції, теорії, загальноосвітні та спеціальні дисципліни стають полем співробітництва (полем синергетичності) вчителя й учнів, викладача і студентів. При цьому педагогічна презентація наукових знань завжди має служити конкретним цілям виховання, освіти, навчання. Як правило, в сучасних умовах статус навчальної дисципліни закріплюється за основами наукових дисциплін. І цей педагогічний консерватизм практично виправдовує себе.

Отже, у навчально-пізнавальному процесі задіяні всі ноологічні здатності людини, зокрема тріада “уява-інтуїція-розум”. А тому такі поняття педагогічної когнітології [19], як “ядро навчальної дисципліни”, “модуль”, “голографічна дидактична одиниця” та інші визначають не якісь абстрактні фрагменти наукових знань, а є поняттями чи категоріальними структурами “ноологічно навантаженими”. І справді, навіть математичні поняття як для учнів, так як і для професійних математиків є не цілком абстрактними, не лише раціонально обґрунтованими визначеннями, а інтуїтивно навантаженими. Це означає, що засвоєння знань, запам'ятовування численних понять, категорій, ідей, принципів тощо здійснюється всіма сутнісними здатностями людини, тобто її духом-душею-тілом.

Тривалий час радянська, зокрема українська, загальноосвітня і професійна школи були переважно когнітивно спрямовані. Основою навчально-освітніх завдань вважалося формування в учнів ґрунтов-

них, систематичних знань. Тепер відбувся перехід від когнітивної парадигми до творчо-діяльнісно-пізнавальної парадигми освіти. У цьому контексті формування професійних якостей фахівців здійснюється у процесі творчо-діяльнісно-пізнавальної професійної освіти.

Проаналізуємо найважливіші пізнавальні, творчо-вольові та смислотворчі сфери, які задіяні у навчально-виховному процесі молоді.

Емоційно-почуттєва сфера. Аналіз проведених спеціальних досліджень засвідчує, що одним із провідних засобів передачі професійно значущих цінностей учням/студентам і, відповідно, формування їх професійних якостей є збудження у них адекватних емоційних переживань та інтелектуальних почуттів. Л. Виготський із цього приводу писав: “Якщо ви бажаєте викликати в учня необхідні вам форми поведінки, завжди потурбуйтеся про те, щоб ці реакції залишили емоційний слід в учня” [7, с. 140]. Жодні знання так не виховують, як живі почуття. Духовні цінності можуть бути засвоєні лише в результаті їх емоційного, душевно-духовного визнання. К. Ушинський зазначав, що почуття віддзеркалюють “найбільш яскраво і правильно” наше ставлення до світу: “...ми ставимо почуття в центр усіх душевних явищ. Із них вони всі виходять і до них повертаються; у них перша причина людської діяльності у сфері свідомості й волі, у них же й кінцева мета цієї діяльності” [25, с. 398]. На цій основі вчитель здатний пізнати причини задоволень чи незадоволень учня, сміливості чи страху, суму чи радості, сорому чи безсоромності, агресії чи доброти і т. ін. Справжній учитель постійно враховує емоційно-почуттєвий стан вихованців і вміє впливати на його позитивну зміну. А це з необхідністю ставить питання не лише про внутрішній стан учня, а й про вивчення зовнішніх умов, за яких виявляються ті чи інші почуття вихованця. Учитель має визначити доцільні та найбільш ефективні стимули для розвитку емоційно-почуттєвої сфери учня, корелюючи їх з індивідуальним темпераментом, характером особистості. Педагог у якості головного завдання повинен мати не пригнічення емоційно-почуттєвої сфери учнів, а її розвиток.

У процесі реалізації емоційно-ціннісного компонента необхідно враховувати соціально-економічні, географічні, регіональні, демографічні й інші фактори. Практика свідчить, що цей процес стає ефективним, якщо: своєчасно враховувати актуальні потреби і зацікавлення учнів/студентів; позитивні емоційні реакції можуть викликати лише ті об’єкти і дії, які знаходяться в зоні пріоритетних мотивів; забезпечити багатогранне, емоційно насичене життя студентського колективу; створювати в групі, на курсі та факультеті атмосферу емоційно-вольової напруги і загального

переживання; найвища радість – радість подолання труднощів, досягнута мета, радість тріумфу, оволодіння професійним знанням; забезпечувати оптимістичний стиль життя групи і кожної індивідуальності; використовувати позитивні впливи громадської думки; забезпечити умови загального переживання як позитивних, так і негативних вчинків однокурсників; використовувати позитивний вплив викладача; створювати атмосферу доброзичливого взаєморозуміння і довіри [15, с. 50-57].

Варто зазначити, що є значна кількість учнів професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) із неповних, десоціалізованих сімей. Багато з них ще в дитинстві перенесли тяжкі психічні травми, втратили довіру до старших, їх внутрішній світ став закритим. Тому викладач ПТНЗ повинен уміти викликати позитивні переживання в учнів, формувати емоційний досвід вихованців, уміти проводити емоційно-стресову терапію. Це може відбуватися шляхом впливу на підсвідомість молодої людини, мобілізації її внутрішніх ресурсів, застосування гумору і т. ін. Загальновідомо, що підліток не терпить непомірної психоінтервенції вчителя у свій внутрішній світ. У випадку такої психоінтервенції він “включає” психологічний захист і в кращому випадку стає закритим для позитивного впливу, а в гіршому – переживає стрес, виявляє спротив, який потім надто важко подолати.

Раціонально-мисленнєва сфера. Психологія вивчає мислення як пізнавальну діяльність індивіда. Інформаційна й екзистенційна взаємодія учня/студента з освітнім простором здатна продуктивно здійснюватися як через внутрішній діалог – мислення (“мова для себе”), так і через спілкування з текстами – зовнішній діалог/полілог (“мова для інших”).

Трактування освітнього простору, орієнтованого на діалогічну взаємодію викладачів і учнів/студентів, передбачає серйозну пропедевтичну аналітико-діагностичну роботу щодо вивчення особливостей вікового, етнічного, субкультурного характеру на груповому й індивідуальному рівнях. Ця робота має бути системною, базуватися на сучасних наукових даних щодо специфічних особливостей учнівського / студентського віку, оскільки саме на цій основі можна виявляти пізнавальні можливості кожного учня/студента, його пізнавальний потенціал.

До психологічних факторів, які стимулюють розвиток пізнавального потенціалу студентів, можна віднести домінантні показники, які характеризують їхні вікові особливості: соціальну ситуацію розвитку людини в період, що вивчається; провідний вид діяльності; найважливіші психічні новоутворення.

Пізнавальна діяльність сучасних студентів носить яскраво виражений комунікативний характер, а її особливості визначаються мотива-

цією, ціннісними пріоритетами, етичними позиціями, професійними намірами й особистим життєвим досвідом тих, хто навчається, які можуть кардинально змінюватися від першого курсу до випускного.

Важливими компонентами пізнавального потенціалу студентів є їх інтелектуальні здібності. Інтелект як загальна розумова здібність характеризує індивідуально-психологічні особливості особистості, є суб'єктивною умовою ефективного здійснення процесу пізнання й оволодіння професією.

Сучасні вчені розглядають три основні форми інтелектуальної поведінки, які мають велике значення у процесі вивчення пізнавального потенціалу студентів: вербальний інтелект, який характеризує запас слів; інтелект як здатність мисленнєво виокремлювати і розв'язувати пізнавальні та життєві проблеми; практичний інтелект, який засвідчує вміння досягати поставлених цілей.

До якісних ознак цієї індивідуально-психологічної особливості особистості учня/студента варто віднести й соціальний інтелект. Останній є сукупністю інтелектуальних здібностей (умінь), які визначають успішність міжособистісної оцінки, прогнозування і розуміння інших людей. Інакше кажучи, у дослідженнях цієї проблеми варто звертати увагу не лише на психофізіологічні особливості інтелектуальної діяльності, а й на діагностику загального рівня розумового розвитку студента. Зазначимо, що всі окреслені форми інтелектуальної поведінки значною мірою характеризують рівень розвитку індивідуальної та соціальної культури тих, хто навчається.

Педагогічне спілкування розглядається як окремий вид спілкування людей, який має як загальні риси цієї форми взаємодії, так і специфічні для освітнього процесу. У процесі педагогічного спілкування можна виокремити чотири головні принципи: повага учня як конструктивної особистості; щирість у вияві своїх почуттів; розуміння глибинних почуттів учня і мотивів його поведінки; конкретність спілкування.

Вольова сфера. Вольова діяльність людини передбачає низку актів: оцінку ситуації, що склалася; вибір шляху для майбутньої дії; вибір засобів, необхідних для досягнення мети; прийняття рішень і т. ін. Здебільшого вольова діяльність взаємопов'язана з прийняттям рішень, що визначають життєвий шлях людини, виявляють її суспільне обличчя, яке розкриває її духовно-моральну сутність. Тому до здійснення таких вольових дій залучається вся людина як свідомо діяльна особистість.

Вольова дія включає в себе декілька етапів:

Підготовчий етап. Вольова дія починається з виникнення збудження (спонукання) і постановки мети. Крім цього, вольовій дії передують ще й об-

думування, усвідомлення, обговорення мети дії та боротьба мотивів прийняття рішення, планування дій, засобів і способів їх здійснення.

Особливо активно відчувається цей процес, коли зіштовхуються несумісні спонукання, і людина змушена вибрати між вузько особистісними мотивами і громадським обов'язком, між логікою розуму і почуттям. Зіткнення взаємовиключних або таких спонук, що не збігаються, із яких людина повинна зробити вибір, називається боротьбою мотивів.

У вольовій дії після прийняття рішення плануються шляхи, відбувається пошук способів і засобів досягнення мети.

Основний етап – найважливіший у вольовому акті. Це виконання прийнятого рішення. У вольовій дії воно пов'язане з подоланням пріоритетних, значущих об'єктивних (зовнішніх) і суб'єктивних (внутрішніх) труднощів.

До зовнішніх труднощів відносяться перепони, які не залежать від людини: труднощі в роботі, спротив інших людей, різного роду перешкоди і т. ін. До внутрішніх належать особистісні труднощі, які залежать від фізичного і психічного стану людини (наприклад, відсутність знань, досвіду тощо). Цей етап характеризується напруженням сил, спрямованих на подолання протилежно спрямованих мотивів і мобілізацію сил. Здебільшого внутрішні та зовнішні труднощі виявляються в єдності.

Кінцевий етап. Його змістом є аналіз і оцінка вольової дії та її результатів. На цьому етапі зменшується загальне напруження, з'являється почуття задоволення або незадоволення залежно від результатів дії та їх оцінки. Ці етапи властиві будь-якій вольовій дії: простій і складній, довготривалій і короткочасній, здійсненій за власною ініціативою або на вимогу іншого. Опановуючи знанням цього аспекту психічного, викладач/учитель повинен усвідомити, що воля – це життєво сформована характеристика душевно-духовної структури людини. До того ж воля має умовно-рефлекторну природу і виступає результатом сумарної діяльності всієї кори головного мозку, складної взаємодії першої та другої сигнальних систем. При цьому провідна роль належить другій сигнальній системі (слово, мова, наукове мислення). Воля людини виявляється у різних особистісних якостях, вольових рисах (цілеспрямованість, рішучість, енергійність і наполегливість, сміливість і хоробрість, самостійність тощо).

Сучасна дидактика тісно пов'язана з педагогічними технологіями навчання, зокрема інформаційно-комунікативними технологіями. Саме новітні інформаційні комунікативні технології мають безмежні можливості щодо вдосконалення процесу самостійного пошуку знань. З їх допомогою розробляються практичні заняття, письмові та графічні роботи, організовуються лабораторні заняття, ставляться до-

сліді тощо. Застосування інформаційних комунікативних технологій забезпечує більш повну і точну інформацію про духовно-психічні процеси людини та її стани, інтенсифікує працю учителя/викладача й учня/студента, збільшує обсяги самостійної роботи, унаочнює і робить доступним для розуміння навіть складний матеріал.

Впровадження ІКТ у процесі психологічної підготовки може бути продуктивним, якщо: отримана інформація з їх допомогою буде відповідати науковим уявленням про психічне; за рівнем складності й обсягу вона буде доступною учням/студентам для розуміння й усвідомлення; навчальна інформація, отримана з допомогою ІКТ, має узгоджуватися з базовими підручниками з психології.

Оскільки ефективність застосування ІКТ значною мірою залежить від професійної підготовки викладача, йому необхідно постійно працювати над підвищенням своєї кваліфікації, передусім методом самоосвіти.

Сучасна професійна сфера типу “людина – людина” є надзвичайно складною і розгалуженою, поліфункціональною, полікультурною, морально-духовно навантаженою і т. ін. А тому дидактичні принципи й умови формування професійно важливих якостей майбутніх фахівців цієї сфери є також надзвичайно складними, істотною мірою не класичними, поліфункціональними, полікультурними, морально-духовно і когнітивно-герменевтично навантаженими тощо.

Розглянемо кілька прикладів досліджуваної нами професійної сфери типу “людина – людина”.

1. Формування професійно важливих якостей соціального педагога. Для вирішення такого завдання, як зазначає Г. Першко, враховуються “професійні стандарти підготовки спеціалістів у зарубіжних країнах, етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України, а також розуміння гуманістичної та соціокультурної місії соціально-педагогічної діяльності, що ґрунтується на засадах християнської моралі, поваги до ближнього, емпатії та альтруїзму тощо” [21].

Специфіка професії “соціальний педагог” передбачає, насамперед, сформованість певних моральних принципів і професійних цінностей, що уможлиблює розвиток почуття “належності” до фаху. Одним із визначальних моментів професійного становлення майбутнього соціального педагога є засвоєння у процесі фахової підготовки морально-духовних принципів професійної діяльності, що зумовлюють специфічні професійні проблеми, зокрема проблему моральної відповідальності перед клієнтом, колегами і суспільством. При цьому визначаються такі професійно значущі особистісні якості соціальних педагогів: всебічна педагогічна і психологічна ком-

петентність, яка передбачає: глибоке знання соціальним педагогом основних положень педагогічної і психологічної наук; прагнення використовувати професійні знання й уміння у повсякденній практиці; особисту вихованість, тактовність, толерантність, високу вимогливість до себе.

Крім цього, в освітньо-кваліфікаційній характеристиці бакалавра соціальної педагогіки визначені особистісні професійні якості, а саме: володіння державною й іноземною (іноземними) мовами; наявність моральної культури, здатність до вибору стратегії і тактики соціально-педагогічної діяльності з урахуванням загальнолюдських цінностей; здатність до дотримання здорового способу життя, фізичного самовдосконалення та зміцнення здоров'я, власного й оточуючих тощо.

Важливо, щоб соціальні педагоги володіли необхідними для професійної діяльності особистісними якостями (доброта, турботливість, чесність, чуйність, приязність, співчутливість, безкорисливість, урівноваженість); навичками спілкування (увага до інших, вміння вислуховувати, ввічливість); ставленням до роботи (сумлінність, виконавча дисципліна, відповідальність, вимогливість до себе); гідність і повага до гідності іншої людини, терпимість, ввічливість, порядність, емпатійність (здатність співпереживати, співчувати), готовність зрозуміти клієнта і прийти йому на допомогу, уважність, старанність, щирість, комунікабельність, соціальна адаптованість [21].

2. Підготовка майбутніх менеджерів. Спектр професійних якостей фіхівців сфери типу "людина – людина" у наш час істотно розширився. Так, "фахівці наукового менеджменту виділяють чотири групи якостей менеджера, якими він має володіти в сучасних умовах: професійно-ділові: професіоналізм, стратегічне і тактичне мислення, здатність генерувати ідеї й приймати нестандартні рішення, відповідальність, прагнення до професійного зростання, здатність до ризику, підприємливість, авторитетність, вміння антикризового управління; володіння системою сучасних принципів, методів і засобів управління; ініціативність, уміння взаємодіяти з людьми тощо; адміністративно-організаційні: оперативність, гнучкість стилю управління, уміння стимулювати ініціативу, доводити справу до логічного завершення, послідовність, внутрішній контроль, уміння формувати команду, здійснювати делегування, вміння організувати свій час і т. ін.; соціально-психологічні: управлінська культура, розум, психологічна компетентність, лідерські здібності, уміння керувати своєю поведінкою та психологічними станами, уміння керувати конфліктами, толерантність, колегіальність, оптимізм, екстравертність, риторичні здібності, почуття гумору, вміння створювати позитивний імідж тощо; моральні: патріотизм, національна свідо-

мість, державницька позиція, порядність, почуття обов'язку, людяність, чесність, повага гідності іншої людини, доброзичливість, громадська позиція й інші морально-вольові якості” [12].

3. Класичним прикладом професійної сфери типу “людина – людина” є, як відомо, педагогічна діяльність, а тому доречним буде розглянути досліджувану нами проблематику на прикладі організації роботи з виховання професійно важливих якостей особистості як складових професіоналізму магістра педагогіки. Ставиться питання: “які професійно важливі якості мають бути виховані у студентів-педагогів?” Л. Лебедин зазначає: “Особистісний критерій професіоналізму майбутнього магістра педагогіки розглядався нами як система вимог до розвинутого рівня цих якостей особистості. Основними трьома показниками цього критерію були встановлені такі професійні якості особистості: якості інтелекту і креативності (гнучкість; передбачливість; широта наукового світогляду; різноманітність оцінювання подій і явищ світу; готовність сприйняти незвичну інформацію; вміння оцінювати і розуміти події в термінах минулого (причин) і майбутнього (наслідків); орієнтація на з'ясування суттєвих, об'єктивно необхідних аспектів подій і явищ навколишнього світу; схильність мислити категоріями ймовірного у межах ментальної моделі “якби”); якості, пов'язані зі ставленням до праці (працелюбність, уважне ставлення до обов'язків, творчий підхід у роботі); якості, які характеризують загальний стиль поведінки і діяльності (дисциплінованість, самостійність, авторитетність, енергійність)” [13].

Викладені нами у попередніх публікаціях [4–5] методологічні та дидактичні принципи з'ясування сутності професійних якостей фахівців та можливості їх формування в навчально-виховному процесі у широких контекстах узагальнюють, по суті, всі так ретельно і яскраво сформульовані положення різних науковців [12–13; 21–22]. І доречним буде ще раз наголосити на тому, що сучасна дидактика професійного навчання в умовах постіндустріального, інформаційного суспільства істотно розширила свою методологічну основу і свої навчально-виховні можливості в контексті фундаментальних педагогічних теорій.

Не менш складною була і залишається проблематика підготовки кваліфікованих фахівців/робітників у сучасних ПТНЗ, провідною метою навчання в яких є також “формування і розвиток творчої особистості учня як цілісного суб'єкта культури, що передбачає розпредметнення культурного досвіду нації та людства, багатоманітних формоутворень матеріальної і духовної культури шляхом їх діяльнісного опанування, пізнання і розвитку, самопізнання і самодіяльності, залучення нових поколінь (за-

собами освіти і самоосвіти) до культуротворчої діяльності” [26]. При цьому основним засобом дидактичного впливу на учня є не сукупність певних програмованих знань, навичок і вмінь, а створення таких оптимальних умов, за яких формується та розвивається особистість учня, відбувається формування основних суб’єктних якостей майбутнього фахівця, виховується духовність і активна життєва позиція [26].

“Безумовно, такий підхід, – як зазначає далі В. Ягупов, – передбачає володіння гуманістичними цінностями і педагогів, і учнів, необхідність опанування та дотримання яких не викликає жодного сумніву з боку всіх суб’єктів освітнього процесу – від директорів ПТНЗ і до учнів” [26]. Ми погоджуємося з В. Ягуповим у тому, що предметом особливої уваги в умовах ПТО має бути навчальна діяльність учнів із властивими лише їй психологічними, психофізіологічними та фізіологічними закономірностями, принципами та механізмами, які мають враховуватися сучасною дидактикою ПТО. Однак, “цілий пласт дидактики ПТО та педагогічної психології, який на сьогодні, практично, не тільки не досліджений, а багатьма керівниками та педагогами системи ПТО, на жаль, і не усвідомлюється. У зв’язку з цим практично немає наукових досліджень у цій галузі. А коли ця проблема стоїть підготовки фахівців у системі ПТО за різними напрямками, наприклад, за мистецьким, виникає багато цікавого та перспективного науково-дослідницького матеріалу як для практиків, так і для науковців” [26].

Професійне самовизначення особистості молодшої людини і наступне здобування належного професіоналізму через формування професійно важливих якостей у навчально-виховному процесі зумовлюються системою факторів ноологічного, психологічного, соціального і національного порядків. Фактори внутрішнього душевно-духовного гатунку відіграють вирішальну роль у цих процесах, складаючи, по суті, осереддя професіоналізації особистості.

Професійне самовизначення і становлення особистості молодшої людини відносяться до малорозробленої психолого-педагогічної теорії соціалізації, професіоналізації та індивідуалізації молодшої людини [18].

Водночас, становлення і розвиток особистості учня (студента) здійснюється у тріадній активності професіоналізації-соціалізації-індивідуалізації (ПСІ-активність). Ця активність стверджується в сучасній як вітчизняній, так і зарубіжній педагогічній психології. Як зауважує Ж. Вірна, “теорія розвитку дозволила розглядати професійний розвиток особистості як послідовність якісно специфічних фаз, де основним критерієм виступає зміст і форма переводу індивідуальних імпульсів у професійні бажання” [6, с. 188]. Категоріальна структура ПСІ-активності є автентичною для професійно-

педагогічної аксіології [17]. Вона органічно включає у свій поняттєвий обсяг алгоритм “переводу індивідуальних імпульсів у професійні бажання” і багато інших психологічних ситуацій професійної педагогіки, де вивчаються такі питання: “розвивальні характеристики суб’єкта професійної діяльності (орієнтованість, спрямованість, професійно важливі якості, знання, вміння і навички, професійна компетентність, позиції тощо); розвивальні інтегральні характеристики особистості (інтереси, спрямованість, емоційна і поведінкова гнучкість тощо); стадії вікового психічного розвитку людини як суб’єкта праці з точки зору її домінуючих життєвих або професійних завдань; етапи професійного становлення особистості (профпідготовка, профадаптація, профмайстерність тощо); формування професійного становлення особистості (індивідне, індивідно-особистісне) відповідно до форм психічної регуляції діяльності; динаміка професійного функціонування (адаптація, становлення, стагнація) і стадії психологічної перебудови особистості (самовизначення, самовираження, самореалізація) у зв’язку з адаптивною поведінкою або розвитком особистості в професії” [6, с. 187-188].

Отже, не зовсім можна погодитися з В. Ягуповим, який наголошує, що в межах цієї проблеми “практично немає наукових досліджень у цій галузі”. Результати багатьох досліджень із професійної педагогіки, зокрема ПТО, постійно публікуються в науково-методичному журналі “Педагогіка і психологія професійної освіти”. На цю ж тематику за останні 20 років опубліковано багато праць співробітників Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти НАПН України, Інституту професійно-технічної освіти НАПН України та ін.

Передпрофесійною і наступною професійною підготовкою розпочинається багатоступенева професійна освіта молоді, яка стає неможливою без реалізації принципу наступності. З вимогою забезпечення неперервності та наступності передпрофесійного і професійного навчання учнів пов’язана й необхідність підвищення систематизуючої ролі майбутньої спеціальності учнів. Потрібно враховувати те, що цінність здобутих знань суттєво зростає тоді, коли вони як необхідні елементи органічно вписуються у зміст професійної підготовки. Це, насамперед, ті знання, які учні отримують із фундаментальних і професійно орієнтованих дисциплін. Зміст фундаментальних і професійно орієнтованих дисциплін істотною мірою має допомагати професіоналізації особистості або, більш загально виражаючись, стимулювати творчо-вольову і смислотворчу ПСІ-активність молоді людини, через яку органічно здійснюється формування професійно важливих якостей майбутніх кваліфікованих робітників/фахівців.

Всебічний розвиток особистості учнів здійснюється в системі їх безперервного спілкування з батьками, вихователями і вчителями. Інтелектуальний (розумовий) розвиток має органічно поєднуватися з морально-духовним та естетичним, з почуттєво-емоційним життям і пізнанням учнів.

Вище нами була описана почуттєво-емоційна і раціонально-пізнавальна сфери людини. Пізнавальна активність, без якої немислимий розвиток дітей (учнів), супроводжується широкою гамою почуттєвих переживань, тобто активізацією інтелектуальних, моральних, морально-духовних, естетичних, соціальних, релігійних та інших почуттів. Пережиті емоції та почуття залишають свій відбиток і на інтелектуальних здібностях. А тому фундаментальний навчально-виховний процес має органічно, тобто психологічно і ноологічно, враховувати когнітивні, герменевтичні, морально-духовні та інші атрибутивні характеристики духовного світу особистості учня. Це означає, що справжня професійна педагогіка повинна бути і вже стає фундаментальною.

Проблема підготовки кваліфікованих робітничих кадрів завжди знаходилась у полі зору як педагогічної теорії, так і практики освіти. Проте на сучасному етапі суспільного розвитку вона набула особливої значущості. Якість освіти сьогодні розглядається як один із найважливіших чинників стабільного розвитку країни, її технологічної, економічної, інформаційної та моральної безпеки. Доцільно виокремити дві провідні групи причин актуалізації цієї проблеми: внутрішні – безпосередньо взаємопов'язаних із нею, і зовнішніх – стосовно системи освіти.

Перша група причин ініціюється “хвилею” інновацій (не завжди позитивних), де майже кожний педагог і кожний навчальний заклад зайняті самостійними педагогічними пошуками. Відсутність надійної парадигми якості освіти, інноваційної дидактики професійного виховання і формування професійно важливих якостей зумовлюється тим, що сучасна педагогічна практика значною мірою носить інтуїтивний і стихійний характер. Виникає питання про те, якою мірою численні пропозиції, що йдуть від практиків і теоретиків професійної освіти, науково виважені й достовірні, наскільки вони сприяють зростанню підготовки кваліфікованих робітників.

Друга група причин зумовлена викликами світовому співтовариству, які визначилися на початку третього тисячоліття: технологічним, екологічним, демографічним, інформаційним, світоглядним, моральним. Аналіз цих проблем, проведений ученими, засвідчує, що їх глибинні корені знаходяться не в економічній, політичній або соціальній сферах суспільства. Вони пов'язані передусім, із морально-духовною сферою і безпосередньо залежать від рівня освіченості, моральних якостей людей, їх світорозуміння і світогляду.

Глобальний рівень перелічених викликів, пов'язана з ними загроза самому існуванню людства роблять об'єктивно необхідним зміну ставлення до загальної, професійної, у тому числі гуманітарної, освіти, розширення її функцій і перспектив розвитку.

Означена вище фундаментальність професійної педагогіки передбачає органічне поєднання професійної підготовки майбутніх фахівців і їх гуманітарної освіти, без такого поєднання неможливим стає належне професійне виховання і формування професійно важливих якостей майбутніх робітників.

Гуманітарна освіта – це сукупність знань у галузі соціально-гуманітарних наук, пов'язаних із ними практичних навичок і вмінь. Гуманітарна освіта є одним із головних елементів безпеки нації та держави.

Метою гуманітарної освіти є духовна культура, в якій особистість усвідомлює і засвоює людські морально-духовні цінності. При цьому уможливується рефлексія і корекція внутрішніх переживань, роздумів і мрій; особистість, яка пізнає суспільні імперативи і норми, осмислює феномен культури, задумується над сенсом свого життя та життям іншої людини, що сприяє адаптації у сучасному глобалізованому світі. Особливу роль у цій царині освіти відіграють такі дисципліни, як філософія, історія, українська мова, історія культури і культурологія, політологія і соціологія, психологія і педагогіка, етика й естетика, правознавство тощо. Останнім часом відбувається активний процес наповнення гуманітарним змістом не лише соціально-гуманітарних, а й економічних, математичних, природничо-наукових дисциплін. Звідси випливають головні завдання гуманітарної освіти як доленосні дидактичні засади згаданої вище професіоналізації-соціалізації-індивідуалізації особистості молодшої людини:

- формування гуманістичної національної свідомості, розвиток почуття національної гідності та самоповаги;
- переорієнтація освіти з предметно-змістового принципу навчання основ гуманітарних наук на вивчення цілісної картини світу, передусім світу культури, світу людини;
- формування в учнів ПТНЗ гуманітарного, системного і критичного мислення;
- усвідомлення викладачами, учнями провідної ідеї, відповідно до якої гуманітарні знання у їх взаємозв'язку з фаховими є основою їх професійної компетентності й особистісного духовного зростання;
- забезпечення особистісно зорієнтованого, діяльнісного підходу в навчально-виховному процесі, який здатний подолати інертність, пасивність у здобутті знань, натомість стане потужним чинником

вчинкової активності, соціального й особистісного вибору гуманістичної орієнтації та спрямування.

Мета і завдання гуманітарної освіти реалізуються в навчально-виховному процесі на основі загальнодидактичних і виховних принципів. Звідси випливають основні принципи гуманітарної освіти:

– принцип фундаментальності, науковості спрямовує гуманітарну освіту на висвітлення (викладання, навчання, учіння) найвизначніших досягнень у цій галузі наукового пізнання, теорій, напрямів, шкіл, що здобули світове визнання, знайшли авторитетне практичне підтвердження;

– принцип системності та послідовності висвітлює гуманітарне знання у розмаїтті взаємозв'язків усіх його складових: гуманітарних, організаційних, природознавчих, технічних, технологічних наук; цей принцип забезпечує цілісність гуманітарної освіти як єдиного комплексу спеціалізованого знання про суспільство, державу, людину і культуру із загальнонауковими проблемами історії, поступом цивілізації;

– принцип єдності логічного й історичного характеризує співвідношення реального суспільного поступу і його віддзеркалення в теоретичному мисленні та навчально-виховному процесі, зобов'язує до всебічності, повноти вивчення і висвітлення проблеми людини;

– принцип єдності національного та загальнолюдського характеру гуманітарної освіти спрямований на об'єктивне висвітлення особливого і загального в історії та культурі народів світу, соціально-економічного розвитку, сприяє усвідомленню долі, історичної місії свого народу, вивченню і висвітленню рідної історії інших країн, застерігає навчально-виховний процес від космополітичних збочень, нехтування надбаннями вітчизняної та світової гуманітаристики;

– принцип єдності теорії та практики, зв'язку навчання з життям засвідчує факт взаємозалежності гуманітарної теорії та соціальної практики, активну роль гуманітарної теорії у справі вдосконалення суспільно-економічного і духовного життя; цей принцип показує, що існує закономірний взаємозв'язок між змістом, формами, методами навчання і потребами життя, він протидіє формально-логічному, схоластичному навчанню;

– принцип природовідповідності сприяє організації навчально-виховного процесу відповідно до чинників природного розвитку людини;

– принцип міцності знань означає ґрунтовність їх засвоєння, умінь і навичок, закарбування у пам'яті, вільне відтворення і застосування на практиці;

– принцип доступності враховує особливості суб'єкта навчання; згідно з цим принципом, педагог змушений шукати такі способи встановлення контакту з кожним учнем, добирати такі методи і засоби навчання, які б

сприяли оптимальному засвоєнню навчального матеріалу відповідно до його розумового, морально-духовного, соціального та фізичного розвитку;

– принцип свідомості й активності суб'єктів навчання ґрунтується на тому, що учень у сучасній педагогіці визначається як суб'єкт навчального процесу;

– принцип наочності означає, що ефективність навчання залежить від доцільного залучення органів чуттів людини до сприйняття і переосмислення навчального матеріалу;

– принцип індивідуалізації враховує індивідуальні особливості кожного учня, створює належні умови для його розвитку;

– принцип інтеграції знань орієнтує свідомість учня на універсальний взаємозв'язок у природі та суспільстві, а також між природою, суспільством і людиною. Отже, пізнання світу має бути цілісним і нерозривним, як цілісна зі світом та невідривна від світу сама людина;

– принцип виховного навчання наголошує, що навчання, сприяючи формуванню гуманістичного світогляду, сутнісно впливає на діяльність людини, її поведінку, життєвий вибір і вчинки.

– принцип національної свідомості передбачає формування моральної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, свого народу, шанобливе ставлення до його культури; толерантність, повагу до інших народів;

– принцип культуровідповідності є джерелом особистісного розвитку суб'єкта навчання, умовою надбання ним загальнокультурних здобутків, а саме виховання здійснюється як культурологічний процес, спрямований на формування базису культури особистості у відповідному культурному середовищі;

– принцип гуманізації виховного процесу, за яким вихователь концентрує свою увагу на учневі як вищій цінності, враховує його вікові та індивідуальні особливості та можливості, не форсує його розвиток; навчає самостійності, задовольняє фундаментальні потреби у самовихованні; стимулює розвиток в особистості свідомого ставлення до своєї поведінки, діяльності, життєвого вибору;

– принцип цілісності означає, що виховання організовується як цілісний педагогічний процес; спрямовується на гармонійний і різнобічний розвиток особистості;

– акмеологічний принцип полягає в тому, що вихователь орієнтує виховний процес на найвищі морально-духовні досягнення вихованця;

– принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії наголошує, що учасники виховного процесу є рівноправними партнерами у спілкуванні, враховують думку партнера, допускають її відмінність від власної, узгоджують свої позиції;

– принцип особистісної орієнтації означає, що загальні закони психічного розвитку проявляються в кожній дитині неповторно;

– принцип превентивності означає, що виховний вплив держави та її інститутів, враховуючи інтереси особистості та суспільства, спрямований на профілактику негативних проявів поведінки суб'єктів навчання, на допомогу їм, на вироблення імунітету до негативних впливів соціального оточення;

– принцип технологізації визначає послідовні науково обґрунтовані дії педагога та його вихованців, досягнення спеціально спроектованої системи виховних цілей, що узгоджуються з психологічними механізмами розвитку особистості та ведуть до кінцевої мети виховання, зокрема професійного.

Сучасна дидактика істотно розширює арсенал своїх науково-методологічних та навчально-виховних принципів і засобів, які уже органічно входять у нові навчальні посібники з цієї дисципліни (див., на пр., [14]). Виписані вище принципи гуманітарної освіти повністю узгоджуються з наступним визначенням поняття “принцип” як категорії сучасної дидактики: “Принципи навчання – категорія дидактики. Це положення, які покладені в основу формування змісту навчання, вибору методів навчання, в основу розроблення і конструювання форм організації навчання. Це своєрідні вимоги, виконання яких дає змогу не лише теоретично, а й практично створювати і реалізувати систему навчання. У перекладі з латинської мови термін “принцип” означає першооснова, начало, правило. У контексті цього визначення принципи – це основа, система вимог для створення і реалізації системи навчання” [14, с. 15–16].

Таким чином, наше розуміння і трактування категоріальної структури “професійно важливі якості” відповідає більшості підходів різноманітних дослідників до визначення їх сутності. Наше трактування професійно важливих якостей фахівців є максимально широким, науково-методологічно і дидактично обґрунтованим та евристичним. Це означає, що ми не у всьому погоджуємося із дещо звуженим розумінням цієї категоріальної структури, яке подають деякі автори: “професійно важливі якості – стійке поєднання різних структурно-функціональних компонентів психіки фахівця, які зумовлюють неповторність та індивідуальний стиль його професійної діяльності” [27, с. 55].

Тематизована нами концепція сутності професійних якостей фахівців і дидактичні засади їх формування у навчально-виховному процесі відповідає вимогам тих завдань до підготовки сучасних кваліфікованих робітників, які уже чітко визначені, наприклад, у статті Л. Петренко: “У сучасного кваліфікованого робітника мають бути сформовані відповідні соціально-ціннісні та особистісні якості, які відповідають найважливішим вимогам

роботодавців: вміння використовувати знання та навички, розуміння специфіки умов праці, відповідальність, володіння суміжними спеціальностями, міжнародний досвід. У зв'язку з цим відбувається оновлення змісту керівництва процесом підготовки робітничих кадрів, що проявляється в постійному оновленні змісту навчання, що полягає у можливості формування базових компетенцій: вміння користуватися комп'ютером, базами даних і комунікаційними вміннями у процесі засвоєння основних і допоміжних знань тощо. Це сприяє підвищенню якості підготовки кваліфікованих робітників і вихованню молодого покоління, яке становитиме основу громадянського суспільства в недалекому майбутньому” [23, с. 188].

Отже, вище ми окреслили найголовніші засади і принципи сучасної дидактики, без яких неможливими стають належна науково-педагогічна концептуалізація і тематизація надскладної проблематики формування сучасних професійно важливих якостей майбутніх кваліфікованих робітників у навчально-виховному процесі.

Посилання:

1. *Болотнікова І. В.* Особливості мислення та уяви як професійно важливі якості фахівця у професіях типу “людина – людина”. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspl/2010_8/86-94.pdf
2. *Борисюк А. С.* Психологічні особливості формування професійних якостей майбутнього медичного психолога : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / *А. С. Борисюк*, Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. — Івано-Франківськ, 2004. — 20 с.
3. *Вайнтрауб М. А.* Сучасні вимоги до підготовки кваліфікованих робітників в системі ПТНЗ. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em18/content/10vmapsi.htm>
4. *Васянович Г.* Дидактичні засади формування професійних якостей майбутніх кваліфікованих робітників / *Григорій Васянович, Василь Онищенко* // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2014. — № 1. — С. 7-25.
5. *Васянович Г.* Професійні якості майбутнього фахівця: науково-методологічні критерії визначення і класифікації / *Григорій Васянович, Василь Онищенко* // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2013. — № 4. — С. 9-33.
6. *Вірна Ж.* Професіоналізація: теоретико-методологічні витоки психологічного забезпечення // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2002. — № 3. — С. 186—196.
7. *Выготский Л. С.* Педагогическая психология / *Л. С. Выготский* ; [под ред. *В. В. Давыова*]. — М. : Педагогика, 1991. — 479 с.
8. *Дроздов Д. В.* Поняття професійних якостей майбутніх тренерів як предмет наукових досліджень // Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка. — 2009. — № 17 (180), ч. II. — С. 302—307.
9. *Жигір В. І.* Професійна педагогіка : навчальний посібник / *В. І. Жигір, О. А. Чернега* ; за ред. *М. В. Вачевського*. — К. : Кондор-Видавництво, 2012. — 336 с.
10. *Жорова І. Я.* Структура та етапи формування професійних здібностей майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Sitimn/2010_24/stryktyra%20ta%20etaru%20formyvannya.pdf.

11. *Жорова І. Я.* Формування професійних здібностей майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах : Автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / *І. Я. Жорова* ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М.Коцюбинського. — Вінниця, 2007. — 20 с.
12. *Заставнюк О. О.* Морально-психологічні якості особистості в структурі професійно-етичної культури менеджера. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://novyn.kpi.ua/2009-3-1/07_Zastavnuk.pdf
13. *Лебедик Л. В.* Виховання професійно важливих якостей особистості майбутніх магістрів педагогіки. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/29466/1/67.pdf>
14. *Малафіїк І. В.* Дидактика : навч. посібник. — К. : Кондор, 2005. — 398 с.
15. *Маслова Т. А.* Эмоционально-ценностный компонент подготовки будущих педагогов / *Т. А. Маслова* // Педагогика. — 2008. — № 8. — С. 50—57.
16. *Мачуліна І. І.* Особистісно-професійні якості майбутнього фахівця в контексті постмодернізаційних трансформацій. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Startp/2010_45/files/ST45_34.pdf.
17. *Онищенко В.* Ноологічні виміри педагогічної аксіології // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2005. — № 1. — С. 9—14.
18. *Онищенко В.* Ноологічні і психолого-педагогічні принципи професійного самовизначення учнівської молоді // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2007. — № 6. — С. 121—129.
19. *Онищенко В. Д.* Філософсько-методологічні принципи педагогічної когнітології // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 1998. — № 3. — С. 22—32.
20. *Онищенко В.* Фундаменталізація професійної освіти у контексті гуманітарної підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2006. — № 4. — С. 9—19.
21. *Першко Г. О.* Професійні особистісні якості соціального педагога як базова умова соціально-педагогічної діяльності. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N122/N122p102-105.pdf
22. *Першко Г. О.* Формування професійних особистісних якостей соціальних педагогів під час роботи з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. — 2012. — № 7 (25). — С. 264—269.
23. *Петренко Л.* Формування базових компетенцій у майбутніх кваліфікованих робітників // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / [редкол. : *В. О. Радкевич* (голова) та ін.]. — К. : Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2011. — Вип. 1. — С. 177—190. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ipto.kiev.ua/files/zbirnik_naukovix_ptaz/modernizaciya/zbirnik_28_1_2011.pdf.
24. *Силкін О. О.* Зміст терміну “професійно значущі якості особистості” і технологія визначення цих якостей для окремого фахівця. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npdntu_pps/2011_9/sylkin.pdf
25. *Ушинский К. Д.* Человек как предмет воспитания: Опыт педагогической антропологии / *Константин Ушинский*. — М. : ФАИР-Пресс, 2004. — 576 с.
26. *Ягунов В.* Оновлення дидактики професійно-технічної освіти за сучасних цивілізаційних змін. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.tmpe.gb7.ru/docs/1/Yagunov.pdf>
27. *Ягунов В.* Провідні методологічні характеристики основних видів компетентності майбутніх фахівців, що формуються в системі професійно-технічної освіти // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / [редкол. : *В. О. Радкевич* (голова) та ін.]. — К. : Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2012. — Вип. 2. — С. 48—62.

References (translated and transliterated)

1. *Bolotnikova I. V.* Osoblyvosti myslennia ta uiavy yak profesiino vazhlyvi yakosti fakhivtsia u profesiiax typu “liudyna – liudyna” (Features of thinking and imagination as professionally important qualities in occupations of “person – person” type). — [Online resource]. — Mode of access : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspl/2010_8/86-94.pdf
2. *Borysiuk A. S.* Psykholohichni osoblyvosti formuvannia profesiinykh yakosteï maibutnoho medychnoho psykholoha : avtoref. dys. kand. psykhol. nauk : 19.00.07 (Psychological characteristics of formation of future health psychologist’s professional skills : Author’s abstract of Ph. D. thesis in psychological sciences). / Carpathian University named after V. Stefanyk, Ivano-Frankivsk, 2004. 20 p.
3. *Vaintraub M. A.* Suchasni vymohy do pidhotovky kvalifikovanykh robotnykiv v systemi PTNZ (Modern requirements for training skilled workers in the VET system). — [Online resource]. — Mode of access : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em18/content/10vmaps.htm>
4. *Vasianovych H., Onyshchenko V.* Dydaktychni zasady formuvannia profesiinykh yakosteï maibutnykh kvalifikovanykh robotnykiv (Teaching principles of forming future skilled workers’ professional skills). // *Pedagogy and Psychology of Vocational Education*, 2014, № 1. P. 7—25.
5. *Vasianovych H., Onyshchenko V.* Profesiini yakosti maibutnoho fakhivtsia: naukovometodolohichni kryterii vyznachennia i klasyfikatsii (Professional qualities of future specialist: scientific and methodological criteria for definition and classification). // *Pedagogy and Psychology of Vocational Education*, 2013, № 4. P. 9—33.
6. *Virna Zh.* Profesionalizatsiia: teoretyko-metodolohichni vytyky psykholohichnoho zabezpechennia (Professionalization: theoretical and methodological origins of psychological support) // *Pedagogy and Psychology of Vocational Education*, 2002, № 3. P. 186—196.
7. *Vygotskij L. S.* Pedagogicheskaja psihologija (Educational psychology). / Ed. by *V. V. Davydov*. Moscow, 1991. 479 p.
8. *Drozdov D. V.* Poniattia profesiinykh yakosteï maibutnykh treneriv yak predmet naukovykh doslidzen (The concept of future trainers’ professional skills as a subject of research) // *Bulletin of T. Shevchenko State University of Luhansk*, 2009. № 17 (180), part II. P. 302—307.
9. *Zhyhir V. I., Chernieha O. A.* Profesiina pedahohika : navchalnyi posibnyk (Vocational pedagogics: teaching guide) / *M. V. Vachevskyi* (ed.). Kyiv, 2012. 336 p.
10. *Zhorova I. Ia.* Struktura ta etapy formuvannia profesiinykh zdibnostei maibutnykh kvalifikovanykh robotnykiv sfery obsluhovuvannia (Structure and stages of formation of professional skills of future skilled service sector workers). — [Online resource]. — Mode of access : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Sitimn/2010_24/stryktyra%20ta%20etaru%20formyvannya.pdf
11. *Zhorova I. Ia.* Formuvannia profesiinykh zdibnostei maibutnykh kvalifikovanykh robotnykiv sfery obsluhovuvannia u profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh: Avtoref. dys... kand. ped. nauk : 13.00.04 (Formation of professional skills of future skilled service sector workers at vocational school: Author’s abstract of Ph. D. thesis in pedagogical sciences). / *M. Kotsiubynskyi State Teacher University of Vinnytsia*, 2007. 20 p.
12. *Zastavniuk O. O.* Moralno-psykholohichni yakosti osobystosti v strukturi profesiino-etychnoi kultury menedzhera (Person’s moral and psychological qualities in the structure of manager’s professional and ethical culture). — [Online resource]. — Mode of access : http://novyn.kpi.ua/2009-3-1/07_Zastavnuk.pdf
13. *Lebedyk L. V.* Vykhovannia profesiino vazhlyvykh yakosteï osobystosti maibutnykh mahistriv pedahohiky (Upbringing of professionally important qualities of the future masters of pedagogy). — [Online resource]. — Mode of access : <http://eprints.kname.edu.ua/29466/1/67.pdf>

14. *Malafik I. V.* Dydaktyka : navch. posibnyk (Didactics : teaching guide). Kyiv, 2005. 398 p.
15. *Maslova T. A.* Jemocional'no-cennostnyj komponent podgotovki budushhix pedagogov (Emotional and evaluative component of future teachers' training) // *Pedagogy*, 2008, № 8. P. 50—57.
16. *Machulina I. I.* Osobystisno-profesiini yakosti maibutnoho fakhivtsia v konteksti postmodernizatsiinykh transformatsii (Personal and professional qualities of future specialist in the context of postmodernization transformations). — [Online resource]. — Mode of access : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Staptp/2010_45/files/ST45_34.pdf
17. *Onyshchenko V.* Noolohichni vymiry pedahohichnoi aksiolohii (Noological dimensions of pedagogical axiology). // *Pedagogy and Psychology of Vocational Education*, 2005. № 1. P. 9—14.
18. *Onyshchenko V.* Noolohichni i psykholoho-pedahohichni pryntsypy profesiinoho samovyznachennia uchnivskoi molodi (Noological, psychological and pedagogical principles of pupils' professional self-determination). // *Pedagogy and Psychology of Vocational Education*, 2007, № 6. P. 121—129.
19. *Onyshchenko V. D.* Filosofska-metodolohichni pryntsypy pedahohichnoi kohnitolohii (Philosophical and methodological principles of pedagogical cognitology). // *Pedagogy and Psychology of Vocational Education*, 1998, № 3. P. 22—32.
20. *Onyshchenko V.* Fundamentalizatsiia profesiinnoi osvity u konteksti humanitarnoi pidhotovky uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv (Fundamentalization of vocational education in the context of pupils' humanitarian training at vocational schools). // *Pedagogy and Psychology of Vocational Education*, 2006, № 4. P. 9—19.
21. *Pershko H. O.* Profesiini osobystisni yakosti sotsialnoho pedahoha yak bazova umova sotsialno-pedahohichnoi diialnosti (Professional personal qualities of social educator as a basic condition of social and educational activities). — [Online resource]. — Mode of access : http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N122/N122p102-105.pdf
22. *Pershko H. O.* Formuvannia profesiinykh osobystisnykh yakosteï sotsialnykh pedahohiv pid chas roboty z ditmy, yaki maiut osoblyvosti psykholofizychnoho rozvytku (Formation of professional personal qualities of social educators while working with children who have special needs) // *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 2012, № 7 (25). P. 264—269.
23. *Petrenko L.* Formuvannia bazovykh kompetentsii u maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv (Formation of future skilled workers' basic competences) // *Modernization of vocational education and training: problems and prospects of searches: collected works.* / [Ed. by *V. O. Radkevych* et al.]. Kyiv, Institute of Vocational Education of National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, 2011. Vol. 1. P. 177—190. — [Online resource]. — Mode of access: http://www.ipto.kiev.ua/files/zbirnik_naukovix_ptaz/modernizaciya/zbirnik_28_1_2011.pdf
24. *Sylkin O. O.* Zmist terminu “profesiino znachushchi yakosti osobystosti” i tekhnolohiia vyznachennia tsykh yakosteï dlia okremoho fakhivtsia (Meaning of the term “professionally significant qualities of personality” and techniques of of these qualities detection for a particular specialist. — [Online resource]. — Mode of access : http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npdntu_pps/2011_9/sylkin.pdf
25. *Ushinskij K. D.* Chelovek kak predmet vospitaniya: Opyt pedagogicheskoy antropologii (Man as a subject of education: Experience of educational anthropology). Moscow, 2004. 576 p.
26. *Yahupov V.* Onovlennia dydaktyky profesiino-tekhnichnoi osvity za suchasnykh tsyvilizatsiinykh zmin (Updating vocational education didactics under conditions of modern civilization changes). — [Online resource]. — Mode of access: <http://www.tmpe.gb7.ru/docs/1/Yagupov.pdf>
27. *Yahupov V.* Providni metodolohichni kharakterystyky osnovnykh vydiv kompetentsii maibutnikh fakhivtsiv, sheho formuiutsia a systemi profesiino-tekhnichnoi osvity (Top methodological characteristics of the main types of kompetentsii future professionals,

formed a system of vocational education) // Modernization of vocational education and training: problems and prospects of searches: Collected works / [Ed. by V. O. Radkevych et al.]. Kyiv, Institute of Vocational Education of Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 2012. Vol. 2. P. 48—62.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2013

Г. Васянович, В. Онищенко

**Дидактические основы формирования профессиональных качеств
будущих специалистов профессий типа “человек – человек”**

В контексте разрабатываемой авторами статьи концепции фундаментальных педагогических теорий и обобщенной дидактики исследуются дидактические принципы формирования широкого спектра профессионально важных качеств специалистов профессии типа “человек – человек”, без которых невозможными станут надлежущая научно-педагогическая концептуализация и тематизация надсложной проблематики формирования современных профессионально важных качеств будущих квалифицированных рабочих в учебно-воспитательном процессе, а именно: фундаментальности, научности; системности и последовательности; единства логического и исторического; единства национального и общечеловеческого характера гуманитарного образования; единства теории и практики, связи обучения с жизнью; природосоответствия; прочности знаний; доступности; сознательности и активности субъектов обучения; наглядности; индивидуализации; интеграции знаний; воспитательного обучения; национального сознания; культуросоответствия; гуманизации; целостности; акмеологический принцип; субъект-субъектного взаимодействия; личностной ориентации; превентивности; технологизации.

Ключевые слова: профессионально важные качества, фундаментальные педагогические теории, профессии типа “человек – человек”, принципы современной дидактики.

H. Vasianovych, V. Onyshchenko

**Didactic Principles of Future Specialists' Professional Skills Formation
for Professions of “Person – Person” Type**

In the context of fundamental pedagogical theories concept developed by the authors and generalized didactics the authors explore didactic basis for the formation of a wide range of professionally important qualities for specialists of professions “person – person” type, without which melt proper scientific and pedagogical conceptualization and theming of the most complicated perspective of forming modern professionally important qualities of future skilled workers in the educational process, namely: fundamental, scientific; systematic and consistent principles; logical and historical unity; unity of national and universal nature of liberal education; unity of theory and practice, training connection with life; strength of knowledge; availability; consciousness and activity of subjects of study; visibility; individualization; integration of knowledge; educational training; national consciousness; humanization; integrity; acmeological principle; subject-subject interaction; personal orientation; precautionary; technologization.

Key words: professionally important qualities, fundamental pedagogical theories, profession of “person – person” type, principles of modern didactics.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор П. І. Сікорський